

JAVELIN GAME AND THE CULTURE OF RIDING IN THE OTTOMAN EMPIRE

OSMANLI DEVLETİNDE BİNİCİLİK KÜLTÜRÜ VE CİRİT OYUNU

Fatih MURATHAN¹
Gamze MURATHAN²
Mehmet KARTAL³

Abstract

Sports in the Turks has been one of the national cultural assets that show the power, agility and bodily abilities of the Turks. As in the other Turkish states, activities such as wrestling, hunting, shooting, archery, equestrian, sword, weight lifting, mace and ball use, javelin and rebound are the forefront in the Ottoman Empire. The sports such as wrestling, equestrian, javelin and archery, which were performed in the form of a competition, became traditional and turned into our ancestral sports. Especially during the splendid periods of the Ottoman Empire, wrestling, shooting, equestrianism, hunting, archery and javelin games stand out as the sports supported by the palace and the Sultan. Riding has led to a change in the way of life and history of the Turks. Equestrianism and horseback riding made it easier for them to migrate from their homeland to different regions and gained superiority, speed and aggression over their enemies. In this research, it was aimed to examine the importance given to equestrianism and equestrian studies in the Ottoman Empire, state and empire phases of the Ottoman Empire. In addition to this study, the works on behalf of the Javelin game in Ottoman Empire were compiled and it was aimed to include explanatory information about the subject.

Keywords: Ottoman Empire, Riding, Javelin Game

Öz

Türklerde spor, Türk'ün gücünü, çevikliğini, bedensel yetilerini gösteren milli kültür varlıklarından birisi olagelmıştır. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de güreş, avcılık, atıcılık, okçuluk, binicilik, kılıç, ağırlık kaldırma, gürz ve topuz kullanma, cirit, tepük gibi etkinlikler ön planda yer almaktadır. Yarışma biçiminde gerçekleştirilen güreş, binicilik, cirit ve okçuluk gibi sporlar daha sonaki yıllarda gelenekselleşmiş ve atat sporumuz haine dönüşmüşlerdir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin ihtişamlı dönemlerinde güreş, atıcılık, binicilik (cündilik), avcılık, okçuluk ve cirit oyunları sarayın ve padişahın desteklediği sporlar olarak göze çarpmaktadır. Binicilik Türklerin hayat biçimini ve tarihini geri dönülemeyecek şekilde değişmesine yol açmıştır. Binicilik ve ata sahip olma onların anayurtlarından farklı bölgelere göç etmelerini kolaylaştırdığı gibi düşmanlarına karşı üstünlük, sürat ve taaruz üstünlüğü kazandırmıştır. Bu araştırmada Eski Türklerden Osmanlı Devleti'nin beylik, devlet ve imparatorluk aşamalarında biniciliğe verilen önem ve binicilik kültürü ilgili alan yazın çalışmalarından derlenerek incelenmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nde Cirit oyunu tarihsel bir bakış açısıyla tanıtılmaya çalışılmış ve konu hakkında açıklayıcı bilgilere yer verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Binicilik, Cirit Oyunu

¹ Adıyaman Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, fmurathan@gmail.com

² Adıyaman Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu.

³ Adıyaman Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu.

Giriş

Binicilik Türklerin hayat biçimini ve tarihini geri dönülemeyecek şekilde değişmesine yol açmıştır. Binicilik ve ata sahip olma Türklerin anayurtlarından farklı bölgelere göç etmelerini kolaylaştırdığı gibi düşmanlarına karşı, sürat ve taarruz üstünlüğü kazandırmıştır. Türkler atın kendilerine kazandırmış olduğu yükseklik, hız ve diğer avantajlarının farkında olarak silahlarını da ona göre şekillendirmiş ve tarih boyunca başarılı olmuşlardır. Bu bağlamda geleneksel Türk yayı at üzerinde atış yapabilecek şekilde tasarlandığı gibi at üzerinde kullanılması daha uygun olan kargı, yuvarlak hatlara sahip kısa kalan ve topuz gibi silahlar kullanılmıştır (Dingeç, 2011).

Türklerde hayvanlara binmeyi öğrenme ve onu yönetme oldukça önemli olduğundan çocuklar daha küçük yaşlardan itibaren aileler tarafından çocuklarının at üzerinde durması öğrenmelerini sağlamak için koç vb. hayvanlara bindirilerek deneyim kazanmaları sağlanırdı (Kafesoğlu, 1997).

Binicilik, atı iyi durumda kullanma sanatıdır. Atı tam yerinde, sakin, zamanında, güven içinde ve olabildiğince az kuvvet harcayarak kullanma becerisi olarak da tanımlanabilir. Osmanlı ordusundaki atlı askerler sipahi olarak bilinir (DPT, 1999).

Atlar, aynı zamanda Osmanlı ahalsinin servetlerini gözler önüne seren bir gösteriş aracıdır. Zenginler, hayvanlarının eğer ve koşum takımlarına çok dikkat ederek onlar sayesinde İslamiyet'in izin vermediği değerli mücevherlerini ve zenginliklerini topluma sunmuşlardır. Bu özellikleriyle at ve koşumları bir gösteriş alametidir (Faroghi, 2010).

Osmanlı Devleti'nde binicilik koşumları ve aksesuarları sahibinin toplumsal statüsünü gösteren öğelerin başında gelmektedir. Bu bağlamda üzeninin at takımlarında bulunması sahibinin zenginliğini gösteren bir unsurdu. İlk dönem tarihlerde yoksul biniciler, pahalı olması nedeniyle demir üzenği kullanamamışlardır. Sonraki dönemlerde artan zenginlik ve ihtişamla birlikte özellikle sarayda kullanılan üzenğiler demir olmasının ötesinde, gümüşten veya altından yapıldığı görülmektedir (Dingeç, 2011).

Osmanlı Devleti'nde bir yük ve savaş aracı olarak ata büyük önem verilmiş ve onlar için özel çiftlikler ve haralar kurulmuştur. Raphaela Lewis, atların bağırılmadan, dövülmeden usulca yetiştirildiğini ve geceleri üzerlerinin battaniyelerle örtüldüklerini belirtmektedir. Bu tür özel olarak yetiştirilen atlar arasında en pahalı olanlar kısraklar olmakla birlikte bunların ne kadar iyi olup olmadığını anlamak için sahipleri nerdeyse kapalı olan nallarla dağ yamaçlarından aşağıya doğru sürerek tökezleyip tökezlemediklerini kontrol edilmiştir. Tökezlemeyen hayvanlar birinci sınıf sayılmıştır (Lewis, 2009).

Osmanlı Devleti'nin yükseliş döneminde ve Avrupa'ya yönelik ilerlemesinde Osmanlı atlı süvarilerinin önemi büyüktür. Nitekim Haçova Savaşı sırasında 100.000 akıncı ile atlarının kaybı Osmanlı atçılığı ve biniciliğine vurulan darbelerden birisidir. Buna yaşanan Celali isyanları ve uzun savaşlar Osmanlı atçılığının ve biniciliğinin gerilemesinde önemli rol oynamıştır (Akay, 2016). Osmanlı Devleti'nde biniciliğin gerilemesinin anlaşılması üzerine askeri okullarda binicilik konusunda ders programlarına konulmaya başlanmış ve üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde belli dönemlerde at ıslahı, ordunun ihtiyacı olan atların halktan sağlanması, buna karşı iyi damızlıkların zaman zaman dölleme amacıyla halka verilmesi, at sayıları azaldığında dışarıdan kısrağın satın alınması, haraların yönetimi ve yeniden organize edilmesi konularında çeşitli kararlar alındığını ve uygulamalar yapıldığını ileri sürmüştür. Devlet arşivlerinde 40-50 kadar Arap atının 1892'de Chicago sergisindeki "Osmanlı At Meydanında" sergilenmesine ve 1893'te Şöveniğ'deki

“Şayd-ı Mâhi” sergisine Çifteler ve Sultansuyu Haraları'ndan atların katılmasına izin verildiğine dair belgeler saptanması, dünyada Osmanlı atlarına gösterilen ilginin işaretleridir (Yaşar, 1996).

Osmanlıların büyüme dönemlerinde Kapıkulu ve Tımarlı süvarileri çok önemli rol oynamışlardır. Kapıkulu süvarilerinin 50 bine, Tımarlı süvarilerinin 90 bine ulaştığı dönemler olmuş; Niğbolu Savaşı'nda 40 bin, Mohaç Savaşı'nda 166 bin süvari bulundurulmuştur. Osmanlı ordusundaki süvari sayısı 16. yüzyıl başlarında 200 bine kadar çıkmıştır (Öztuna, 1998).

Osmanlı Devleti'nde biniciliğin, at üretiminin azalmasında toplumun yerleşik hayata geçmesi kadar belki daha fazla etkili olan ateşli silahların kullanımının artmasına bağlı olarak Osmanlı ordusunun süvarilerinin temelini oluşturan tımarlı sipahilerinin önemini kaybetmesinin etkisi bulunmaktadır. Ateşli silahların kullanımının artmasına bağlı olarak atlı birliklerin sayısı azalırken ateşli silah kullanan yeniçerilerin sayısında artışlar meydana gelmiştir. Buna rağmen son dönemlerde bile Osmanlı Devleti'nin maaş verdiği askerler ve güvenlik görevlileri arasında süvari/binicilerin maaşları piyadelere oranla yüksek tutulduğu görülmektedir (Dalyan, 2017)

İbrahim Kafesoğlu'nun aktarımıyla IX. asrın meşhur İslam müellifi Cahiz tarafından da ifade edilmiştir: "Türk'ün silahı, hayvanı. koşum takımları ile ilgili herşeyi yanında bulundurur... Öyle at sürer ki onun dışındakiler geride kalır ve Türk hızla koşan at üzerinde dört yana ok atar ... Türk atını kendisi terbiye eder. yetiştirir, adını söyleyince atı onu takip eder. .. Türk'ün ömrünün fazlası atı üzerinde geçer ... Türk hem çoban, hem seyis, hem cambaz, hem baytar, hem süvaridir. .. Hülâsa bir Türk başlı başına bir millettir ... " (Kafesoğlu, 2001)

2. Materyal ve Metod

Bu çalışmada, Eski Türklerden Osmanlı Devletinin beylik, devlet ve imparatorluk aşamalarında biniciliğe verilen önem ve binicilik çalışmaları derlenerek incelenmek amaçlanmıştır. Bunun yanında bu çalışma ile Osmanlı Devletinde Cirit oyunu adına yapılan çalışmalar derlenerek konu hakkında açıklayıcı bilgilere yer verilmesi amaçlanmıştır.

Osmanlı Dönemi'nde binicilik kültürü ve cirit oyunu ile ilgili materyalleri; Osmanlı arşivlerinden elde edilen belgeler, üzerinde bilimsel çalışmalar yapılmış eserler, konuya ışık tutabilecek nitelikteki Osmanlı tarihi kitapları ile tarihi ve spor tarihi alanındaki eserler ve süreli yayınlar oluşturmuştur.

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, araştırma alan yazın çalışmaları incelenmiş, konu ile ilgili veriler tarihsel bir bakış açısıyla sunulmaya çalışılmıştır.

3. Binicilik (Cündilik) ve Oyunları

Cümdi sözcüğü, Osmanlılarda hünerli, ata iyi binen, atını iyi yönlendiren, yetenekli kişilere verilen addır. 1359 senesinde Bursa'ya gelen Memluklu elçisi ve beraberindeki cümdiler ile beraberinde getirdikleri cündilik kitabı Türkçe'ye çevrildikten sonra bu sözcük dilimizde kullanılmaya başlanmıştır (Dingeç, 2011). Kahraman'a göre cümdi, Osmanlı sarayında bir bölük veya koğuş adı olmamakla birlikte hünerli binicileri sıfat olarak tanımlar.

Türklerde spor, Türk'ün gücünü, çevikliğini, bedensel yetilerini gösteren milli kültür varlıklarından birisi olagelmıştır. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devletinde de güreş, avcılık, atıcılık, okçuluk, binicilik, kılıç, ağırlık kaldırma, gürz ve topuz kullanma, cirit, tepük gibi etkinlikler ön planda yer almaktadır. Yarışma biçiminde gerçekleştirilen güreş, binicilik, cirit ve okçuluk gibi sporlar daha sonraki

yıllarda gelenekselleşmiş ve ata sporlarımız haline dönüşmüşlerdir. Özellikle Osmanlı Devletinin ihtişamlı dönemlerinde güreş, atıcılık, binicilik (cündilik), avcılık, okçuluk ve cirit oyunları sarayın ve padişahın desteklediği sporlar olarak göze çarpmaktadır (Güven, 1999: 11).

Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra Amasya'ya çekilen Şehzade Mehmet Çelebi'nin kardeşini yenip, padişah olabilmesi için çevik kuvvete ihtiyaç olduğu görülerek biniciliğe önem verilmiştir. Bu dönemde Amasyalılarından oluşan atlı bölüğe Bamyacılar, Merzifonlulardan oluşan bölüğe de Lahanacılar denilmiştir (Kahraman, 1995).

Lahanacı ve Bamyacı isimlerinin ortaya çıkışı Ankara Savaşı sonrasında atfedilmektedir. Ordusunu güçlendirmek için Amasya'ya çekilen Çelebi Mehmet, iki yüz süvariye eğitime alır. Bunların bir kısmı Çelebi Mehmet adına diğer kısmı da oğlu Murad adına talim yaparlar. İki rakip durumuna gelen süvarilere Amasya'nın bamyası, Merzifon'un da lahanası ünlü olduğundan Çelebi Mehmed'in takımına Bamyacı, Murad'ın takımına ise Lahanacı denilir. Cirit alayları, cirit oyunu kaldırılıncaya kadar bu isimlerle anılmıştır.

Oyun alanı ve müsabaka sırasında Lahanacılar ve Bamyacılar birbirinden ayrılacak şekilde değişik renkli giysilerle yarışarlardı. Dolayısıyla aralarında rekabet ve takım ruhu oluşurdu. Lahanacılar, kırmızı kadife şalvar, yeşil mintan giyinerek, yeşil bayrak taşımakta, Bamyacılar kırmızı kadife şalvar, mavi mintan giyinerek, kırmızı bayrak taşıyarak birbirlerinden ayrılmaktaydı (Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi 1976:85; web3, 2018).

Cündilik oyunları genellikle düğün, sünnet, bayram ve cülus törenlerinde oynanırdı. Bu oyunlar cirit dışında at üzerinde uzağa cirit atma, bir sırığa bağlanmış kabağı okla vurma veya keçeyle kılıç çalma şeklinde olurdu (Kuzucu, 2016).

Osmanlı Dönemi'nde, binicilikle ilgili faaliyetler; binicilikte ustalık ve hüner gösterme yarışları, uzun mesafeli at yarışları ve at üzerinde oynanan çeşitli oyunlar olarak 3 bölümde yapılmıştır. Binicilikte ustalık ve hüner gösterme yarışları, halkın en çok ilgilendiği yarışlardı. Padişahların da yarışlara ilgi göstermiş ve desteklemiş olmaları, binicilikte usta ve maharet sahibi olmayı teşvik etmiştir (Nutku, 1972; Yıldırım, 1986).

4. Cirit Oyunu

Tarihin eski çağlarında insan topluluklarının ulaşım ve savaş araçlarından olan atlar, günün şartlarına göre eğitilmiş savaşlar at ile yapılmış, barış zamanlarında da spor ve eğlence aracı olmuştur. Cirit, diğer adı ile Çavgan; Türklerin yüzyıllardan beri oynadıkları insanla aklın bütünleştiği, eski savaş kurallarının uygulandığı çok yönlü bir spordur.

Orta Asya'da yaşayan Türkler, barış zamanlarında at ve askerlerini zinde ve kuvvetli tutabilmek, insanları ruhsal ve fiziksel olarak eğitmek amacıyla atla cirit oynamışlardır. Atlı ciritte hiç bir spor müsabakasından bulunmayan rakibi başışlama şeklinde bir davranış vardır. Bu yönüyle spor ve erdemini birlikte anıldığı asil bir yapıya sahiptir (Kahraman, 1995).

Resim 1. Osmanlı Dönemine ait Cirit Oyuncuları (Web2)

İnsanın bu sporu yapabilmesi adına gereksinim duyacağı ilk nesne “cirit”dir. Etimolojik açıdan Arapça kökenli olan ve “hurma ağacının soyulmuş dalı” (Halıcı, 1993) anlamına gelen “cirit”e “sopa” da denilmektedir (Sümer, 1983). Ciritbâz olarak da isimlendirilen sporcunun kullandığı ciridin çapı ortalama 5 cm, uzunluğu ise 110 cm civarındadır. Cirit, kullanıcısının tarz ve arzusu ekseninde farklı görsel malzemeyle donatılma özgürlük ve ayrıcalığına da sahiptir.

Cirit sporunun icra edilebilmesi noktasında gerekli olan bir diğer önemli öğe ise “elbette” sahadır. Bazen onlar bazense yüzler basamağındaki sayılarla ifade edilen kalabalık bir toplulukla oynandığından cirit sahası alabildiğine büyük olmalıdır (Güven, 1999). Atların koşu mesafesi ve hızları düşünüldüğünde hem görsel zenginlik hem de seyirci güvenliği açısından sahanın büyüklüğü bir gereklilik halini almaktadır. Bugün profesyonel (her yıl Atlı Cirit Türkiye Şampiyonasına katılım sağlama) olarak icra edilen atlı cirit oyunu için özel olarak oluşturulmuş sahalarda söz konusu hususiyetleri görebilmek mümkündür. Buna karşın kuralsız şekilde oynanan atlı cirit sporu için mahsulü toplanmış veya hiç ekilmemiş boş arazilerin kullanıldığı da bilinmektedir.

Cirit, bütün atlı sporlar gibi Orta Asya Türk kültüründen kaynaklanan bir oyundur. Cirit oyunları atlı cirit (süvari ciridi) ve yaya (menzil) ciridi olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır (Gezder, 1998).

Ordusu büyük ölçüde süvari olan Osmanlı Devleti'nde savaş ve av pratikleri için gerekli becerilerin kazanılmasına yönelik çeşitli atlı oyunların varlığı bilinmekte ve bunların başında atlı birliklerin en gözde savaş eğitim aracı, bayram ve törenlerin biçimlendiricisi, halk ve saray eğlencesi olması dışında, rekabete dayalı önemli bir spor konumuna yükselmiş atlı cirit oyunu gelmekteydi (Yıldıran, 2002).

Osmanlı sarayında atlı cirit oyununu iyi biniciler oynardı. Cündiler “Lahanacı” ve “Bamyacı” alayları olarak iki takıma ayrılırdı. Harem ağaları kara oldukları için genellikle Lahanacı, Ak Ağalar ise bamyacı olurdu. Padişahın yakınlarından olan Silahtar Ağa bu gibi oyunları organize etmekle görevliydi. Padişahın cirit oyununu seyretmek isteyeceği düşünülerek cirit maçından bir gün önce Cüdi başına haber verilir oda Lahanacı ve Bamyacı takımlarının alay başlarına hazır olmaları için haber verirdi. Genellikle öğle namazı kılıp ve yemek yedikten sonra oynanırdı. İlk olarak her iki takımdan birer atlı çıkıp “Mısır Ciriti” oynadıktan sonra “Harhari” ciritçileri padişahın önünde te sıra halinde dizilip, atlarından inerek yeri öper, atlarına biner ve cirit alanında karşılıklı yerlerine geçerlerdi. Padişah o gün oynanacak cirit oyununun iddialı olmasını istemişse oyun çok sert olur ve attan düşen hatta yaralananlar olurdu. Cirit maçının bitimi ise padişahın isteğine bağlıydı. O ne zaman isterse oyun o zaman biterdi. Oyun bittikten sonra rakibine cirit isabet ettirene, havada cirit yakalayana at üzerinde ustaca hareketler yapana, yerden eğilip ciriti alana altın veya değerinde akçe verilir. (Kahraman 1995: 502; Evliya Çelebi 1999a; 1999b; 2001)

Atlı cirit oyunu kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Birincisi, belli kurallarla resmî turnuvalar ve müsabakalar dâhilindeki oyuna “Kurallı Cirit” denir. İkincisi ise “Kara Cirit” şeklinde tanımlanan bir diğeri ise belli normları olmasına rağmen kesin kurallar barındırmaz ve genellikle düğün ve bayram gibi merasimlerde halkça oynanır. Burada ilk olarak ciritlerini ellerine alıp, atlarına binen sporcular (veya düğünde kız tarafı ile erkek tarafı) iki ayrı takım içerisinde organize olarak sahadaki yerlerini alırlar.

Oyuna başlayacak olan takımdan bir ciritbâz atıyla hareketlenerek karşı takıma doğru gider ve ciritini fırlatır. Kendisine cirit fırlatılan oyuncu, bazen tek başına bazen de birkaç takım arkadaşıyla birlikte ciriti fırlatan atlıyı takip etmeye başlar. Amaç, ciriti fırlatanın kendi takımına varmadan, ciritin fırlatıldığı oyuncu tarafından ciritle vurulması veya yakalanarak bağışlanmasıdır. Şayet bu eylemler gerçekleşmezse bu kez takipçi kendisine yapıldığı gibi ciritini karşı takımdan birine fırlattıktan sonra kaçmaya başlar. Oyun bu şekilde taraflar yenişene veya belirlenen süre dolana kadar devam edip gider. Oynanış tarzı ana hatlarıyla yukarıda anlatıldığı gibi olan kara cirit Osmanlıların Balkanlar istikametinde girilen seferleri sırasında Edirne’de, Anadolu tarafındaki askerî hareketliliklerde ise Sivas ve Konya gibi menzil durak noktalarında askerlerce icra edilirdi (Kahraman, 1995).

Bugün de bazı Anadolu vilayetlerinde, özellikle de köylerde bayram ve düğün merasimleriyle Cuma veya Bayram namazlarından sonra oynanmaktadır (Bozkurt, 2010). Kara cirit her ne kadar daha heyecanlı ve hareketli geçse de bu oyunu daha anlaşılabilir ve kavranabilir kılan resmî müsabakalar kapsamında oynanan kurallı cirittir. Mesela resmî müsabakalarda rakip oyuncunun ciriti fırlatmasından sonra onu karşı takımdan sadece bir oyuncu takip edebilir. Oysa yukarıda da dikkat çekildiği üzere kara cirit de böyle bir durum söz konusu değildir. Ciriti ilk fırlatan sporcuyla karşı takıma mensup birden fazla oyuncu takip edebilmektedir. Ayrıca resmî müsabakaları daha heyecanlı kılan ciritbâzın eyer boşaltma gibi maharetler göstermesi, rakibini ciritlemesi veya bağışlaması ve bütün bunların da puanlamaya tabi tutulması gibi unsurlardır (Güven, 1999).

Osmanlı’nın kuruluş yıllarından itibaren Osmanlı padişahları tarafından cirit meydanları yaptırıldığı, inşa edilen saraylarda mutlaka cirit, çevgan, okçuluk yapılmasına uygun meydanlar da yaptırıldığı bilinmektedir. Osmanlı padişahları cirit izlemek istedikleri zaman saraylarda askerî bölükler cirit oynamakta olup, bayramlarda padişah huzurunda cirit oynanması adetti. Zaman zaman padişahta cirit oyunlarına katılır, buna “*padişah ciride bindi*” denilirdi. (Akın Zorba, 2014). Sadrazamların kapı halkı diğeri vezirlerden çok olduğu için kuruluş içindeki cündilerin sayısı bazen iki yüzü geçirdi. Bu cündiler dini bayramların üçüncü günü Eski Saray

Meydanı'nda, kurban bayramı ise dördüncü günü başka bir biniş yerinde cirit oynayıp padişah'tan ihsan almaları kanun idi. Bu nedenle Sadrazamlar'ın cüндileri arasında çok iyi cirit oynayanlar bulunurdu (Kahraman, 1995).

Cirit oyunlarında tek hedef, sadece askeri değil aynı zamanda atı da savaşa hazırlamaktı. Yapılan antrenmanlarla hem at, hem de cüндi forma girerdi. Cüндi olmak, alanında iyi olmayı gerektirse de tek başına bir meslek değildi. Fakat iyi yerlere atanmada dikkate alınan bir unsurdur. Örneğin, Yavuz Sultan Selim zamanında Cüндi İnal Bey, Kanuni döneminde Matrakçı Nasuh, II. Selim döneminde Cüндi Derviş Paşa, III. Murat döneminde Cüндi Mustafa Ağa, IV. Murat döneminde Cüндi Halil Paşa önemli görevlere atanan cüндilerden bazılarıdır.

Oyun, yaralanma veya ölümle sonuçlanabileceği için cüндileri, her oyunda cesaret sınavı beklerdi. Gerek cirit ve gerekse lobut oyunları bir savaşı canlandırır gibi gerçekleştirilmekteydi. Bu oyunlarda başarılı olmak için binicilikte becerikli olmak gerekiyordu (Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi 1976:85; WEB4, 2018)

Cirit oyunları sert oynanan bir oyun olması nedeniyle yaralanma, sakatlanma hatta ölümlere bile neden olabilmekteydi. Bu oyun nedeniyle ölen cüндi ağaları bulunmaktaydı. Örneğin Yavuz Sultan Selim zamanı cüндilerinden olan Yusuf Ağa, I. Ahmet zamanının cüндilerinden cüндi Ahmet Ağa, III. Selim zamanı cüндilerinden Kara Hasan Ağa aldıkları cirit isabetiyle ölen bazı cüндilerdi. Cüндiler, bazen bunun bir oyun olduğunu unutup, hırs ve kin duyguları ile hareket edebilmekteydi. Bu da oyunların amaç dışına çıkmasına neden olmaktadır. 2 Kasım 1816'da II. Mahmut zamanında Çırağan Yalısı'nda yapılan oyunda Çopur Hasan Ağa'nın Şuayıp Ağa'ya kin beslemesi ve oyun alanı dışında pusu kurarak Şuayıp Ağa'yı düşürmesine neden oldu. Şuayıp Ağa aldığı yaradan dolayı altı ay yatakta kaldı fakat iyileşmeden 1817'de vefat etti (Hızır İlyas Efendi 1276: 117). Şuayıp Ağa'nın ölümü hem Enderun Ağalarını hem de II. Mahmut'u çok üzdü. II. Mahmut bu vesile ile bir daha cirit oynamadı ve cirit oyununu, 1826 yılında tamamen kaldırıldı.

5. SONUÇ

Günümüzde, kültürel ve sportif sahanın neredeyse tamamında önemini yitirmiş olan ata sporu atlı ciritin Osmanlılar zamanında oldukça popüler bir şekilde yaygınlık kazandığını vurgulamak yanlış olmayacaktır. Atlı cirit önceki Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlılar devrinde de sadece seyir zevki sunan sportif bir faaliyet değil, ordu ekseninde bir savaşa hazırlık felsefesi, ordu mensupları açısından iyi ata binme becerisi yanında çeviklik ve cesaret kazanmanın yegâne vasıtalarından biri olarak telakki edilmiştir. Arz ettiği çok görkemli, hareketli, hatta tehlikeli addedilebilecek oyun yapısıyla atlı cirit yabancı elçilere bir "gözdağı" verme, ayrıca imparatorluğun ihtişamını yansıtmaya yollarından birisi olmuştur.

Araştırma sonucunda ilgili alan yazın çalışmaları ve tarihsel kaynaklar Cirit oyununu, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya geldikleri dönemden beri oynadıkları savaş oyunu olduğunu ifade edildiği anlaşılmaktadır. Türklerin Anadolu'ya yerleşip yurt tutmasıyla beraber Anadolu'da oynanan ve atlı spor olarak da anılan cirit, başlangıçtan beri nesilden nesile intikal ederek günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Alp Arslan döneminde Anadolu'da oynanan bu spor dalı, özellikle Doğu ve İç Anadolu'nun farklı yörelerinde daha yaygındır. Anadolu'da 11-16. yüzyıllarda bir savaş oyunu olarak oynanan cirit, sonraki dönemlerde özellikle 19. yüzyılda Osmanlı Devleti ülkesi ve sarayında en büyük gösteri sporu olduğu tespit edilmiştir. Müsabakalarda yaşanan hayati tehlike nedeniyle II. Mahmut döneminde bu oyunun oynanması yasaklanmış, daha sonra tekrar bir gösteri oyunu olarak Anadolu'da oynanmaya başlanmıştır. Türkiye'de Cirit sporuna günümüzde yoğun ilginin Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan insanlarca gösterildiği gözlenmektedir. Bu bölgede yer

alan Erzurum ilinde ilk Atlı Spor İhtisas Kulübü 1957 yılında kurulmuştur (Web1,2017) .

Atabeyoğlu (1992)'deki çalışmasında da belirtildiği üzere Osmanlı Dönemi'nde modern anlamda binicilik 1911 yılında Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Fransa'daki Saumur Binicilik Okulu'nu beğenerek Bakırköy'de kurduktuğu "Süvari Binicilik ve Tatbikat Okulu" ile başladığı kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Tarihinin önemli bir kısmı savaşlardan oluşan ve o münasebetle her zaman yetişmiş askere ihtiyaç duyan Osmanlılarda bahsedilen ihtiyacı karşılamamanın önemli vasıtalarından birisi olarak görülmüş olabilir cirit. Dahası bu oyun sultanları halk ile kaynaştırmanın bir vasıtası, tadılan bir zaferin kutlanma biçimi de olmuştur. Öte yandan tecrübe edilen yenilgilerin acısını dindirmek için de cirit oynanmıştır (Yıldırım, İmamoğlu ve Türkmen, 2002).

Padişahların hemen tamamı cirit binsin veya binmesin kadim bir devlet geleneği halini almış olmasının da muhakkak tesiriyle cirit müsabakaları düzenlettirmişlerdi. Hatta gözdağı verme amacıyla İstanbul'daki yabancı devletler elçilerine özel cirit müsabakaları yapıldığı zamanlar da Osmanlı tarihinde yaşanmıştı. Elçi yahut misafirlere özel gösteri amaçlı yapılanların yanında sultanların kendi "seyr ü temaşaları" için cirit turnuvaları tertip ettirmeleri ise oldukça sıradan bir gelişmedir dersek mübalağa etmemiş oluruz (Yıldırım, İmamoğlu ve Türkmen, 2002).

Yine araştırmanın bir başka sonucuna göre cirit oyununda sporcu karşı takıma kurallar içerisinde uzak mesafeden cirit atıp yaralanmasına sebep olabilir. Fakat rakibe aşırı yaklaşıldığında ve sıkıştırıldığında ise bağışlanıp başka bir sporcuya hamle yapılır. Oyun içerisinde her türlü sertliğe ve yaralanmalara rağmen oyun bitince kardeşlik yine eskisi gibi devam eder. Böylece cirit oyunu, sporcuya nefsine hâkim olmayı öğretmekte ve büyük bir savaşçı olarak eğitmektedir (Güleç 1996: 17; Sümer 1983: 1-2).

Araştırma sonucunda Türklere bir yaşam biçimi olarak yıllarca hüküm süren at kültürü teknolojik gelişmelerin, toplumsal hayat çalışmalarının etkisiyle gün geçtikçe önemini yitirdiği görülmüştür. Türk tarihinde at ve at biniciliği Türklerin yaşadığı bölgelerde yıllarca hüküm sürmelerine önemli katkılar sağlamıştır. Günümüzde bir spor olarak varlığını sürdüren binicilik çalışmaları toplumun geleneksel sporlara verilen önemin artmasıyla tekrardan önem kazanması bireyde hem beden hem de ruhen sağlıklı nesillerin yetiştirilmesine katkı sunacağı araştırma sonucunda önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akay, T. (2016). "Unutulmaya Yüz Tutan Bir Anadolu At Irkı: Çukurova At." Çukurova Araştırmaları Dergisi, 2 (1): 141.
- Atabeyoğlu, C. (1972). Binicilik Spor Ansiklopedisi. Yeni İstanbul Gazetesi WEB Ofset, İstanbul: 124-132.
- Başbakanlık Devlet Arşivi-Osmanlı Arşivi Bölümü. YA-HUS, 266-151, 26 Rebiyülahir 1310.
- Başbakanlık Devlet Arşivi-Osmanlı Arşivi Bölümü. YA-MTV, 67-110, 29 Cemaziyelahir 1310.
- Dalyan, M.G. (2017). Bir Osmanlı İç Güvenlik Teşkilatı Kır Serdarlığı- Osmanlı Geçici Köy Korumluk Sistemi. İstanbul: Kitabevi yayınları, 83.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1990). Geleneksel Spor Dallarının Geliştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Yayın ve Temsil Dairesi Matb., Ankara, s. 27.
- Dingeç, E. (2011). "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Saray Atlarının Binit Takımları." U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(20):13-14.

- Dingeç, E. (2011). "Osmanlı Sarayı'nda Cirit Alayları: Lahanacılar Ve Bamyacılar." Milli Folklor, 23 (89).
- Evliya, Çelebi (1999a), Evliya Çelebi Seyahatnamesi Cilt 2. (R. Dankoff ve S. A. Kahraman, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi bilinmiyor.)
- Evliya, Çelebi (1999b), Evliya Çelebi Seyahatnamesi Cilt 3. (R. Dankoff ve S. A. Kahraman, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi bilinmiyor.)
- Evliya, Çelebi (2001), Evliya Çelebi Seyahatnamesi Cilt 4. (R. Dankoff ve S. A. Kahraman, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi bilinmiyor.)
- Gezder, N.(1998). Geleneksel Sporlarımızdan Ata Sporu Cirit. Eser Ofset, Erzurum.
- Güleç, E. (1998). "Türk Cirit Atı", Ankara, 16-15.
- Güven, Ö. (1999). Türklerde Spor Kültürü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İmamoğlu, O., Türkmen, M., Akdenk, M., Çebi, M. (1999). "Osmanlı Devleti'nin Spor Politikasını Etkileyen Unsurlar", Osmanlı'da Spor Sempozyumu, Konya, s. 61-71.
- Kafesoğlu, İ. (1997). Türk Milli Kültürü. Ankara: Ötüken Yayınevi.
- Kahraman, A.(1995). Osmanlı Devletinde Spor. Kültür Bak. Yay: 1697, Milli Kütüphane Md., Ankara.
- Kuzucu, K. (2016). "İstanbul'un Spor Kültürüne Tarihsel Bakış." 1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi, 25: 13.
- Küçük, C. (1988). Abdülaziz, İstanbul: DİA.
- Lewis, R. (2009). Osmanlıda Gündelik Yaşam. Çev., Adile Runa Orhunsoy, Ankara: Alter Yayıncılık, 156.
- Nutku, Ö. IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675). TTK Yay. VII. Seri: 61. TTK Basımevi, Ankara: 105-108, 1972.
- Özcan, A. (2003b). Mahmud I. C. XXVII. İstanbul: DİA.
- Öztuna, Y. (1998). Osmanlı Devleti Tarihi (II. Cilt). TTK Basımevi, Ankara.
- Sümer, F. (1983), "Türklerde Atçılık ve Binicilik" Türk Dünyası Araştırmaları, 1-2.
- Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi (1976):85.
- Türkmen, M., Taşmektepligil, Y., Sanioğlu, A., Kabaayı, M. (1999). "Eski ve Yeni Asya Türk Toplumları ile Osmanlılar Döneminde Yapılan Benzer Sporların Tarihi Tasvirleri", Osmanlı'da Spor Sempozyumu, Konya, s.203-219.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1945). Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı. TTK Basımevi, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988a). Osmanlı Tarihi (I. Cilt). TTK Basımevi, Ankara.
- Yaşar, A. (1996). Osmanlı Döneminde ve Cumhuriyet Tarihinde Haralar. AÜ Sağ. Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1996, s. 49.
- Yıldıran, İ. (1986). Tarihi Kaynakları Açısından Türk Spor Kültürü. G. Ü. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Master Tezi, Ankara.
- WEB1, <http://www.erkurum.gov.tr/ata-sporumuz-cirit>
- WEB2, http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/07/Two_menplaying_cirid.jpg
- WEB3, <http://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=89&Sayfa=75>
- WEB4, <https://www.topragizbiz.com/konular/osmanli-sarayinda-cirit-alaylari-lahanacilar-ve-bamyacilar.6199>